

**DENUMIRI PENTRU UNELE GRUPURI
MINORITARE ETNIC DIN ROMÂNIA. NOTE
SOCIOLINGVISTICE**

de

Maria PURDELA SITARU, Livia VASILUȚĂ

1. O analiză lexicologică extinsă și aprofundată, pe baza excerptării unui număr cât mai mare de texte, a cuvintelor românești care denumesc locuitorii unei țări sau regiuni ori pe cei care sunt originari de acolo nu s-a întreprins încă la noi. Mai totdeauna aceste unități lexicale au fost analizate în cadrul unor cercetări cu caracter particular: nume de locuitori derivate de la teme străine (Popescu 1960 : 213-224); împrumuturi lexicale propriu-zise – cu referire la neologismele subsumate numelor de locuitori – explicate prin filiere diverse și prin modalități diferite de adaptare fonetică și încadrare morfologică în româna literară (vezi, de pildă, Ursu 1962). Din perspectiva lexicografiei – în special dicționarele de limbă de tip istoric – avem un inventar important de astfel de termeni și deținem informații certe în legătură cu unul sau altul dintre lexeme, dar explorarea lor nu este încheiată. De exemplu, Magdalena Popescu (1960 : 216), în contextul analizei sufixelor care derivă nume de locuitori de la teme străine, constată că „dicționarele românești înregistrează extrem de puține nume de locuitori”, drept care propune realizarea unei „liste cât mai bogate de derivate culese din diferite publicații”.

Deși de facturi diferite ca domeniu și miză, mulțimea studiilor de antropologie, lingvistică, geografie, istorie ș.a. au asemănări de esență în recunoașterea importanței numelui de grup și a denumirii idiomului vorbit de acesta în definirea identitară și, deopotrivă, în evidențierea complexității și, adesea, sensibilității subiectului în cauză.

Deoarece în definirea oricărei identități, numele, ca grup individualizat, și denumirea limbii sunt factori asociați permanent și

semnificativ, în analiză ne-au stat în atenție nu numai cele câteva denumiri românești de grupuri minoritare, ci și numele idiomului vorbit de fiecare dintre comunitățile lingvistice. În acest sens, profitabile pentru studiul de față ne-au apărut cercetările centrate asupra denumirilor diferitelor idiomuri (regionale/locale/comune și/sau naționale), căci ele oferă un bun exemplu al necesarei corelații în analiza lingvistică între denumirile limbii, a actului vorbirii și a locuitorilor dintr-o regiune sau a celor originari de acolo (cf., de pildă, Müller 1996; Tabouret-Keller 1997; Arvinte 2006).

1.1. În cele ce urmează ne vom ocupa de etnonime, în a căror clasă distingem între endonim (denumire internă, proprie grupului etnic), exonim (denumire creată în afara grupului) și numele savante (pentru referiri la această terminologie, cf., la noi, Arvinte 2006 : 188). Vom avea în vedere și politonime (denumire fără trimitere etnică) interesante de studiat nu numai sub aspect lingvistic, ci și pentru că proiectează într-o lumină clarificatoare ideologia, mentalitatea și valorile comunitare (cf. Coșeriu 2002).

Ne propunem analiza numelor câtorva grupuri lingvistice minoritare etnic, stabilite pe teritoriul țării noastre. Aducem în discuție etnonimele *boem* și *pem*; *friulan* și *furlan*; și politonimul *bosniac* și *boșneag*. Coerența obligatorie a unui studiu lingvistic cât mai cuprinzător, necesitatea clarificării unor aspecte din „viața” cuvântului ne-au obligat să avem în vedere și familia fiecăruia dintre aceste cuvinte: derivate moționale (*boemă/boemoaică*; *pemoaică*; *bosneancă/bosniacă/bosniană*; *friulană*; *furlană*), derivate adjectivale adesea substantivate (*bosniacă*; *friulană*; *furlană*); derivate adverbiale (*boșnegește*; *pemește*).

1.2. Lucrarea de față are un caracter aplicativ. Ne propunem să completăm materialul existent în dicționarele de tip istoric, precum cel al Academiei Române, referitor la termenii evocați imediat anterior. Materialul cercetării noastre provine din tipuri diferite de surse. Pe de o parte, din lectura minuțioasă și critică a lucrărilor lexicografice românești. Pe de altă parte, din excerptarea materialului din texte și glosare dialectale, din culegeri de folclor și din scrieri literare diverse. Prin sursele utilizate am putut aduce material în plus pentru unitățile lexicale (împrumuturi propriu-zise sau derivate) și sensurile care în lucrările de lexicografie sunt slab atestate ori pentru care există numai atestări mai noi. Prin inserarea unor împrumuturi, nume românești de popoare, și a derivatelor formate de la ele, neînregistrate în DA și DLR și, în general, în dicționarele limbii române am completat lista de termeni din aceste lucrări lexicografice. În legătură cu fiecare dintre cuvintele în discuție am analizat soluția etimologică cea mai potrivită din cercetările succesive de până acum și, acolo unde a fost cazul, am precizat și corectat etimologia existentă. În sprijinul studiului termenilor citați anterior am coroborat datele dialectale

cu informațiile oferite de toponimie și onomastică. În general, toponimicele, respectiv numele de persoană (nume de familie, supranume) provenite de la nume de popoare sunt bine reprezentate în limba română (vezi, între alții, Iordan 1963 : 266-270; Oancă 1998 : 145-158), astfel că acest material documentar îl exploatăm într-un sens care servește la mai buna înțelegere a istoriei unuia sau altuia dintre termeni și la clarificarea etimologică.

2. În lexicografia românească, *boem* este tratat ca având în sfera etnicității numai sensul „persoană care face parte din populația de bază a Boemiei sau este originară de acolo”. Excepție de la regulă, SCRIBAN care formulează diferit conținutul acestui endonim: „Ceh și țigan, fiindcă se credea că țiganii au venit în Franția din Boemia”. Dicționar istoric, DA tratează cuvântul *boem* ca un caz de polisemie: 1. „Numele poporului care locuiește în Boemia (înțelegându-se de obicei numai poporul *ceh*); 2. (Modern, literar; despre artiști). Cel care duce o viață neregulată, nepăsător de ziua de mâine și de conveniențele sociale”, dar nu lasă să transpară veriga de legătură indispensabilă pentru perceperea unității semantice a lexemului (cf., însă, SCRIBAN, s.v.). Ca etimon direct al rom. *boem*, DA, s.v. trimite la franceză, lăsând să se înțeleagă faptul că neologismul este împrumutat cu întregul lui inventar semantic din această limbă, iar ca sursă indirectă evocă lat.-med. *bohemus*. Cu totul diferit, observăm, este punctul de vedere al DEX-ului și al MDA-ului. Acestea consideră, întemeiat, că ne aflăm în prezența a două cuvinte diferite – omonimie etimologică – tratându-le ca intrări distincte de dicționar: *boem*¹ „persoană care face parte din populația de bază a Boemiei sau este originară de acolo”, un derivat regresiv de la n.pr. *Boemia* și *boem*² „artist care duce o viață dezordonată, neconformă conveniențelor sociale”, un împrumut din fr. *bohème*.

3. Grupuri din Boemia stabilite în sud-vestul țării noastre (o mare parte în localități din Clisura Dunării și în sate din zona muntoasă a Banatului – aici, germani proveniți din Boemia) sunt denumite de vorbitorii români și cu termenul *pemi*.

Lucrări cu caracter dialectal înregistrează termenul dialectal *pem* atât cu sensul „ceh; boem, boemian”, cât și cu înțelesul „german originar din Boemia”. Iată câteva exemple: noi spúnem *pem*¹ // da ȳeĳ dĳ fapt... ĳeh... noi spúnem *pem*¹ // Đđt'a-s vińiĳ [...] ĳs coloińiđc vińiĳ. Ogradena. Cohuĳ/Vulpe 1973 : 172. [...] *pĳmi ar luvát rumíĳne / ř-ařá cā* [...] apruāpe řim perdúĳ // prĳa puĳĳinĳ mai řin đin ȳeĳ cāre-s... *pem*¹ adevārát // da níř nu cred cā o mai ři vrúnu cāre-s... *pem* adevārát // ĳs toĳ đe-aĳ skimbát. *Ibidem*, p. 173. Avĳĳem ři *pem*¹; aĳiř. Jupalnic. Cohuĳ/Vulpe 1973 : 79. [Viezurii] řint de douā feluri: cu nas ca porcu sau ca cānele, *pĳmi* ĳi mĳncā. ALRR-Ban. III 439/5. Existau ĳnřā ři nemĳi ři unguri ři aramei, ři ĳn

oarecare măsură sârbi și cehi, așa-zișii *pemi* de la boemi (din Boemia) Drăgan, P.E. 54.

Exonimul în discuție nu apare în niciunul dintre dicționarele românești. El a fost amintit, fără atestări, de Victorela Neagoe (1984 : 272) printre elementele de origine germană care caracterizează subdialectul bănățean. Pentru etimologia termenului *pem* glosat doar „ceh”, autoarea trimite la germ. *Böhme* „locuitor din Boemia” (de fapt și *Deutschböhmer* „locuitor de origine germană din Boemia”). Ulterior, Ioniță/Gehl 1993 : 187, corectează această etimologie, arătând că băn. *pem* provine din suabo-dun. *Pehm*, forma dialectală a germ. *Böhme* (cf. și Purdela Sitaru/Vasiluță 2002 : 142). Menționăm că din localitatea Naidăș, jud. Caraș-Severin, a fost înregistrat numele de loc *Cracul Pemului Mort*, pentru care Ioniță (1972 : 43) trimite la *pem* „nume etnic (denumire dată locuitorilor de origine cehă)”.

3.1. Termenul *pem* a dezvoltat în subdialectul bănățean o familie de cuvinte bogată. Derivatul moțional *pemóici* „femei de naționalitate cehă; boeme (cf. și *boemoaică*, DA, s.v. *boem*; MDA; Popescu 1960 : 221). Rumíni a luá *pemóis*.... *pemóis d'in áșca feméi*. Ogradena. Cohuț/Vulpe 1973 : 173.

Reținem adj. *pemesc*, *-ească* „care este specific, propriu pemilor” (port *pemesc* = port specific pemilor) și adv. *pemește* care denumește actul vorbirii din zonele unde trăiesc comunități peme (vorbește *pemește* = ca pemii). Totodată, merită a fi amintită expresia în care primul element este subst. *dialect/grai* (*dialecte/graiuri pemești* = germ. *deutscheböhmisches*; cf. Gehl 1997 : 52), ce trimite la denumirea unui grup de dialecte germane vorbite în câteva sate de la poalele Semenicolului, dialecte diferite atât de dialectul german al sașilor transilvăneni, cât și de graiurile germane, diverse ca proveniență, vorbite în Banat (vezi Purdela Sitaru/Vasiluță 2002 : 51). În zona respectivă, în urmă cu două secole, au fost colonizați germani din Pădurea Boemiei (*Böhmerwald*), ca muncitori forestieri (îndeletnicire pe care au avut-o și „acasă”). Prin expresia *vorbește pemește* se înțelege 1. vorbește germana cu accent pemesc; 2. vorbește o germană stricată. Expresia din urmă trimite la conținutul verbului utilizat în germană austriacă *böhmackeln*, literal „a măcăi ca un boem (din Boemia)” (cf. Ebner³, s.v.). De aici și expresia germană *Das sind für mich böhemische Dörfer* = astea sunt pentru mine sate din Boemia (= de neînțeles).

3.2. Observăm că o asemenea familie de cuvinte nu s-a dezvoltat și pentru denumirea altor vorbitori de dialecte germane, originari din Steiermark [= Stiria]; aceștia au fost colonizați în sudul Banatului în zona *Štairdorf* (= germ. *Steierdorf*) – Anina. Ei se desemnează pe sine ca *Steirer* (Kottler 1984 : 227), corespondentul românesc aproximativ fiind

ștai(e)rinți, acesta desemnând însă numai „locuitorii de azi din Steierdorf”. Termenul științific potrivit pentru denumirea dialectului vorbit de acești locuitori, utilizat în lucrările dialectale, este *stirian*.

4. Perechea etnonimelor *friulan* – *furlan* prezintă o situație interesantă în dicționarele limbii române. Subst. *friulan* este inserat în DN³ (s.v.) cu sensurile „locuitor din regiunea italiană Friuli” și, sub formă feminină, „limbă vorbită în această regiune; friulană”. Similar, este definit cuvântul-titlu *friulan* și în MDA (s.v.) care, pentru sursă, trimite la DEX. Această din urmă lucrare lexicografică consemnează doar subst. fem. *friulană* „ramură a limbii retoromane, vorbită în nord-estul Italiei” și utilizarea adjectivală în sintagma *limbă friulană*, dar nu și etnonimul *friulan* „persoană care face parte din populația de bază a regiunii Friuli sau este originară de acolo”. Soluțiile etimologice propuse de puținele dicționare de la noi care înregistrează cuvântul *friulan* sunt diferite: DEX și MDA trimit la un etimon francez (*frioulan*), iar DN³ la o origine italiană (*friulano*). Considerăm mai plauzibilă etimologia multiplă italiană sau franceză pentru rom. *friulan*, denumirea fiind o creație savantă.

4.1. Începem, pentru *furlan*, cu dicționarele limbii române în care este inserat. Constatăm, mai întâi, omiterea endonimului *furlan* „persoană care face parte din populația de bază a regiunii italiene Friuli sau este originară de acolo”. În schimb, subst. fem. *furlană* este lucrat în DN³ (s.v.) în felul următor: 1., „vechi dans friulan; melodia care îl acompaniază”; 2., „limbă friulană”. Drept etimon, se indică it. *furlana*. MDA înregistrează și el cuvântul *furlană*, tratându-l similar cu DN³, la care și trimite pentru atestare și etimologie.

4.2. Acest mod general de tratare lexicografică a rom. *furlană*, ce apare ca un împrumut cu dublu semantism din it. *furlana*, se impune confruntat cu datele oferite de dicționarele italienești de limbă. O lectură atentă a acestor din urmă date reflectă unele disocieri importante. O poziție lexicografică distinctă în redactare este cea a subst. *furlana* „antica dansa contadina originaria del Friuli”, având ca etimologie, potrivit lui DLI³ (s.v.) „uso sost. del f. del veneto *furlano* «friulano»”. Unele dicționare (cf. Devoto/Oli, D., s.v.) atestă faptul că, în vorbirea curentă, *furlana* s-a detașat de elementul determinat din sintagma (*danza*) *furlana*, însușindu-și semantismul elementului omis. Rezultă, potrivit acestui indiciu, că rom. *furlana* „dans popular” provine dintr-un etimon detașat deja pe terenul graiului venet și nu reprezintă un împrumut prin condensare din sintagma venet. *danza furlana*. O altă intrare lexicografică este reprezentată de *furlano*, tratat ca adj. „Del Friuli”, cât și ca subst. 1. „Nativo, abitante del Friuli”; 2. „(solo sing.) Dialetto parlato in Friuli, appartenente al gruppo ladino, ma con influssi veneti”. În DLI³ pentru etimologia lui *furlano* „voce veneta”, se trimite la „lat. mediev. *Foroiuliànum*, var. di

Foroiulienses „abitanti di Forum Iulii, nome di due colonie romane dedotte nelle valli friulane”.

4.3. Revenind la dicționarele limbii române, propunem redactarea a două articole lexicografice distincte. Unul din articolele de dicționar ar avea cuvântul-titlu *furlană* cu definiția lexicografică: „dans popular vechi originar din Friuli”; „melodie după care se execută”, cu etimonul venet. *furlana* „idem”. Celălalt articol lexicografic ar avea cuvântul-titlu *furlan* glosat: 1. „persoană care face parte din populația de bază a regiunii Friuli sau este originară de acolo”; 2. adj. „care aparține regiunii Friuli sau populației ei; substantivat „limba furlană”. Endonimul *furlan*, intrat în limba română pe cale populară, provine, fără îndoială din dialectele venete *furlano* „idem”. Este forțată introducerea sintagmei *limba furlană* „limba friulană” în articolul lexicografic *furlană* „vechi dans friulan; melodia care îl acompaniază”, așa cum procedează DN³ și MDA, iar exigențele de formă și de conținut ale unei bune etimologii nu sunt deplin satisfăcute, cum rezultă din cele menționate anterior. Chiar și cu acceptarea limitelor impuse de profilul dicționarelor de limbă, o rezervă importantă față de principiul elaborării acestui articol lexicografic decurge din faptul că informația privitoare la idiom nu este precedată de o informație specifică referitoare la endonim.

Ordonarea propriu-zisă a informațiilor din dicționar privitoare la cuvântul-titlu *furlan* (cu var. reg. *fârlan*) s-ar impune să fie similară cu cea a termenului *friulan*. O asemenea manieră coerentă și consecventă de tratare lexicografică ar oferi posibilitățile de stabilire a unor corespondențe dintre diversele tipuri de etnonime ale uneia și aceleiași comunități lingvistice, culturale și teritoriale. Informațiile vizând trăsăturile privitoare la natura unităților lexicale *friulan* – *furlan*, prin raportare la alte realități decât referentul, ar impune, introducerea în dicționare a pametelor: savant respectiv popular în virtutea sferei lor de aplicare (cf. și distincția de uz din dicționarele limbii italiene: DELI², s.v.: „*friulano* è forma dotta recente, mentre la forma anticamente usata era *furlano*”; Devoto/Oli, D. *furlano* „dial. friulano”). Notăm că etnicul *furlan* se recunoaște în numele de familie *Furlan*. Acesta din urmă reprezintă fie un supranume primit de la românii cu care emigranții friulani conviețuiau, fie un nume preferat de etnicii friulani, ca rezultat al alegerii unui nume de familie. În general, cum se știe, nu este ușor de făcut o disociere între cele două planuri.

5. Termenul *bosniac* aparține clasei politonimelor, sensul fiind „locuitor al Bosniei sau originar de acolo”, indiferent de apartenența etnică sau lingvistică a locuitorilor. Prin urmare, este vorba de o expresie a politicului și nu a unei realități etnice și lingvistice. Numai în cazul grupurilor etnice există o denumire individuală pentru limba pe care o vorbește comunitatea lingvistică și, deopotrivă, referințe la realitatea

lingvistică și la actul vorbirii (cf. Arvinte 2006 : 188). Într-o lucrare de specialitate, sub formă de dicționar, consacrată *limbilor Europei*, Marius Sala și Ioana Vintilă-Rădulescu (2001 : 25) inserează *bosniaca*, în definirea ei fiind necesară asocierea proprietăților structurale ale idiomului cu un criteriu extraglotologic de natură confesională. *Bosniaca* – în prezentarea analitică a celor doi cercetători citați –, „este numele oficial dat în Bosnia și Herțegovina, varietății locale a limbii sârbo-croate cu rol de limbă cooficială, ca mijloc folosit de bosniacii musulmani pentru a se diferenția atât de sârbi (ortodocși), cât și de croați (catolici); este limba maternă a 3,3 milioane de locuitori, reprezentând aproape întreaga populație”. Idiom matern, ajuns din rațiuni politice și culturale, la prestigiul de limbă oficială (alături de sârbă și croată) a statului Bosnia și Herțegovina, cu propriul său standard, vorbitorii ei asumându-și, recent, calitatea de „naționalitate bosniacă” (http://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_bosniac%C4%83) *bosniaca* ar putea fi inserată ca articol lexicografic distinct în viitorul dicționar explicativ, ca „nume dat varietății sârbe vorbite de bosniacii musulmani”.

În limba română sunt înregistrați mai mulți termeni care denumesc „populația de bază a Bosniei și Herțegovinei sau originară de acolo”: *bosniac*; (pop.) *bosnean*; (reg.) *boșneag*; (reg.) *bosnac*; (înv.) *bosnegiu*, *boșnegiu*. Existența acestor termeni multipli se explică prin proveniența lor din surse diferite.

5.1. Rom. *bosniac* este un împrumut din fr. *bosniaque*, potrivit majorității lucrărilor noastre lexicografice (CADE; DLRM; DEX, NSDU; MDA). Singur DA, s.v. îl consideră un neologism cu etimologie multiplă fr. sau germ. [*Bosnier*], dar corespondentul german nu explică forma existentă la noi. TDRW¹ trimite la numele propriu *Bosna* (pronunțarea în turcă a numelui provinciei *Bosnia*), în vreme ce TDRW² îl pune în legătură cu *Bosnia* și pentru comparație trimite la modelul fr. *bosniaque*. Dacă admitem că numele străine de locuitori terminate în *-ac* în română sunt împrumuturi fie dintr-o limbă romanică sau din latina medievală, fie dintr-o limbă slavă, atunci recunoaștem că *bosniac* se înscrie în categoria împrumuturilor românești din franceză.

5.2. Notăm și forma regională, neînregistrată în lucrările noastre lexicografice, *bosnac* „bosniac”, excerptată dintr-un text popular din Bucova – Caraș-Severin: „Măi *bosnace*, măi bătrâne! Nu-ți da banul tău pe mine. Mailand, PP 35 (cf. Și DSB IV : 98). Nu se poate trece cu vederea faptul că *Bosnac* figurează între numele de familie actuale, dar cu o frecvență foarte redusă” (vezi DNFR I : 312).

5.3. Sinonimul popular *bosnean*, inserat în DA, TDRG² și MDA (s.v. *bosniac*), este un derivat din numele țării Bosnia + suf. *-ean*. Dacă admitem această explicație, rămâne totuși de motivat de ce de la un derivat ca *bosnean* s-a păstrat intact sufixul *-ean*, terminația numelui de țară fiind

în *-ia*” (Popescu 1960 : 257), în raport cu alte derivate de la toponimice terminate tot *-ia* și formate cu sufixul *-an* (cf. *galițian* < *Galiția* + suf *-an*). Pentru semnificația „femeie care aparține populației de bază a Bosniei și Herțegovinei sau este originară de acolo” sunt atestate două forme: *bosneancă* (< *bosnean* + suf. moțional *-că*) și *bosneană* (prin simpla adăugare a mărcii de feminin *-ă*), primul substantiv fiind inserat în DA, cel de-al doilea în MDA (s.v. *bosniac*).

5.4. Dicționarul Academiei (s.v. *bosniac*) este singura lucrare lexicografică în care sunt menționate „derivate din turc. *Bosna* = Bosnia”: s.m. *bosnegiu*, *boșnegiu* „bosniac” și adj. *bosnegesc*, *boșnegesc*, *-ească* „din (s. cum se poartă în) Bosnia”, toate prin intermediul ȘIO, autor citat cu consecvență în dicționar. Numai ultimele două forme adjectivale sunt susținute de citate, reproduse după ȘIO, pentru care este valabilă glosarea „care este specific, propriu bosniacilor; provenit din Bosnia”: atestarea lui *bosnegesc*, DOC. (a. 1785): *Căciuli cazacliești sau bosnegești*; varianta *boșnegesc* este susținută de un pasaj din Filimon, C. II 646: *Un arnăut armat cu o șişinea boșnegească*.

5.5. Adăugăm acestei liste și derivatele adverbiale învechite *boșnegește* și *bosneăcește*, atestate de noi la Stoica de Hațeg, Cr. Ban și inserate în DSB IV, s.v. cu glosarea „în graiul celor din Bosnia”. Revăzând contextele la sursă, observăm că o dată adverbul se află în relație cu *arnăuțește*: [...] *iară turcii în găuri muzică făcea și cânta, de-i auziam strigând arnăuțește și boșnegește*, p. 279, iar altă dată în relație cu *cuvinte haldești* [*haldeu* = păgân, în CDER]: *Nu știi acea limbă [cuvinte în alte haldești], ci bosneăcește*, p. 280, astfel că aici glosarea mai nuanțată ar putea fi „după modul de a vorbi al locuitorilor din Bosnia”, iar în enunțul anterior „în felul bosniacilor”. Ca detaliu, observăm că adverbele *boșnegește/bosneăcește*, respectiv *arnăuțește* se află într-o situație diferită sub aspectul înregistrării lexicografice. Primele două adverbe sunt omise din dicționarele limbii române. În schimb, adv. *arnăuțește* este înregistrat în HEM, s.v. cu sensurile: „en albanais, à l’albanaise”: *Vorbesc arnăuțește; mă-mbrac arnăuțește*, fără nicio acoperire de texte exemplificatoare în raport cu seria de citări bine ordonate a utilizării adj. *arnăuțesc* „albanais, d’Albanie”. DA glosează adv. *arnăuțește* numai „ca arnăuții”, potrivit singurului citat avut din Alecsandri (apud ȘIO): *Moisescu, factorul meu, îmbrăcat arnăuțește...*, fără să facă referire și la denumirea actului vorbirii (vorbește *arnăuțește*). Adăugăm atestării adv. *arnăuțește* din DA, s.v. și pe cea mai timpurie, citată de noi mai sus, din *Cronica* lui Stoica de Hațeg astfel că definiția de tip lexicografic, adică ansamblul valorilor de folosire a cuvântului, ar fi „în felul albanezilor, ca albanezii; „în limba albaneză”.

Derivate, precum cele mai sus citate, îl determină pe Iordan (DNFR : 75) să presupună o temă *boșneag*. Etimonul neîndoielnic al cuvântului românesc este scr. *bošnak* „bosniac”.

5.6. În încercarea unei cât mai adecvate interpretări a numelui comun dialectal *boșneag* „bosniac” ne interesează și datele oferite de onomastică și toponimie.

5.6.1. Ca supranume familial românesc *Boșneag* l-am înregistrat la Stoica de Hațeg, Cr. Băn. 279 (cf. și DSB IV 279): [...] unde încă erau niște case turcești cu grădini, precum a lui Izmail Boșneag. După cum se constată, purtătorul acestui supranume este o persoană cu prenume musulman. Într-un asemenea caz, supranumele *Boșneag* este atribuit de români fie unei persoane originare din Bosnia, trecută la mahomedanism, fie chiar unui etnic turc din Bosnia, cu care ei veneau în contact. Cum se știe, Bosnia s-a aflat multă vreme în stare de pașalâc, o parte numeroasă a populației de aici convertindu-se la islamism.

5.6.2. În dicționarele antroponimice, *Boșneagu* este înregistrat în DOR (s.v. *Bosna*), N.A. Constantinescu trimițând pentru antroponimul românesc la scr. *Bosnak* „originar din Bosnia”. Ne limităm deocamdată să semnalăm că în raport cu informația din DOR referitoare la *Boșneag(u)*, Iordan (DNFR s.v.) îmbogățește inventarul numelor cu variantele antroponimice *Boșneac* și *Boșniac* – în exprimarea autorului – „aceleași cu *Boșneag(u)*” și semnalează faptul că numele de familie *Boșneagu* funcționează cu această formă, alături fără sufixul antroponimic *-u*.

Nu se poate trece cu vederea nici înregistrarea frecvenței, exprimată în cifre absolute, a fiecăruia dintre numele de familie acum studiate, de vreme ce pe această bază se poate aprecia mai corect și nuanțat – cum a arătat Oancă (în DNFR) – „reprezentativitatea [fiecărei forme sub care circulă un nume] în cadrul sistemului antroponimic oficial, identificarea vetrei antroponimice, ca și migrarea antroponimului din zona de origine în alte zone, prin purtătorii lui”.

Numele de familie actual *Boșneag*, înregistrat în DNFR (p. 314), cu frecvența absolută 535, cea mai mare în raport cu variantele sale antroponimice, prezintă o distribuție neuniformă pe regiuni istorico-geografice: este reprezentat mai bine în sud și sud-estul țării – 423 (frecvența cea mai ridicată: 286 – Muntenia (incluzând și Bucureștiul); apoi 71 – Dobrogea; 66 – Oltenia), pe când în regiunile transcarpatice frecvența însumată este abia 100 (repartizată astfel: 66 – Banat; 27 – Crișana; 7 – Hunedoara). Variante antroponimice: *Boșneagu* „variantea muntenească” (prin prezența sufixului antroponimic *-u*) – 182 frecvența absolută (din care 1 în Caraș-Severin); *Boșneac* – frecvență absolută foarte modestă – 44 (cel mai bine reprezentat 28 în jud. Arad; 8 – Caraș-Severin; 3 – Timiș; restul înregistrărilor: 3 – Brăila; 1 – Suceava); *Boșniac* – cu

înregistrări actuale numai în jud. Timiș – 5 și Arad – 3. Într-o simetrie plauzibilă cu unitățile de nume (cf. Oancă 1998 : 22) citate mai sus situăm numele de familie actuale: *Bosneag*, *Bosneagu*, *Bosneac*, *Bosniac*. Potrivit aceluiași DFNFR numele de familie *Bosneag* are, în prezent, frecvența absolută 74 (în regiunile românești transcarpatice această unitate antroponimică înregistrează laolaltă 37 de atestări (distribuite astfel: 17 – Caraș-Severin; 11 – Hunedoara; 5 – Arad; 4 – Timiș), număr egal cu înregistrările din regiunile sudice și estice (18 – Dobrogea; 9 – Muntenia (inclusiv Bucureștiul); 6 – Oltenia; 4 – Moldova). *Boșneagu* – 15 înregistrări numai în sud și sud-estul țării; *Bosneac* – frecvență absolută foarte modestă – 37 (purătorii acestui nume sunt concentrați mai ales în părțile vestice: 18 – Timiș; 3 – Bihor; 2 – Arad; în celelalte regiuni istorico-geografice distribuția se prezintă astfel: 5 – Dobrogea; 4 – Moldova; 4 – București; 1 – Oltenia). *Bosniac* – 39 (menționăm, cu excepția Bucureștiului, unde înregistrăm azi, 8 persoane purtătoare ale acestui nume de familie, restul se concentrează în nordul și vestul țării: 11 – Timiș; 4 – Arad; 9 – Satu Mare; 7 – Bihor).

Nu ne vom grăbi să deducem din aceste frecvențe absolute anumite concluzii referitoare la migrarea antroponimelor studiate și la vatra lor antroponimică. Aspecte greu de decelat, căci ele solicită studiul succesiv al informațiilor istorice, geografice și demografice existente. Nu intră în intențiile acestei lucrări un asemenea demers amplu. Vom menționa doar că frecvențele absolute ale numelor de familie actuale înregistrate mai sus, privite din unghi comparativ, permit câteva constatări de ansamblu referitoare la axa spațială și la reprezentativitatea lor în cadrul sistemului antroponimic oficial. Astfel, numai *Boșneag* apropie, sub aspectul frecvenței, regiunile istorico-geografice între ele. Mai bine reprezentate numeric în regiunile vestice, sunt numele de familie *Boșneac*, *Bosneac* și *Bosniac*, dar sunt semnalate într-o proporție mai mică și în părțile sudice și sud-estice. Marea majoritate a purtătorilor numelui de familie actual *Boșneag*, cu frecvența absolută cea mai înaltă dintre toate numele de familie acum înregistrate, sunt concentrați în părțile sudice ale țării, dar atestări semnificative sunt și în județele vestice. În sfârșit, să menționăm că frecvența absolută foarte mică a unora dintre aceste nume de familie ar putea avea drept consecință o șansă minimă de supraviețuire.

Ne propunem să extindem aria cercetării, supunând discuției și unele fapte din toponimie.

5.6.3. Ca oiconim istoric, *Boșneag* (actualul oiconim Moldova-Nouă – Caraș-Severin), cu atestări în izvoare diferite, începând din primele decenii ale sec. al XVIII-lea (o sinteză a formelor grafice sub care apare în DTB VI : 58), a primit soluții etimologice alternative, prudente chiar în aceeași lucrare: fie de la „apelativul *boșneac* «locuitor al

Bosniei», fie de la antrop. *Boşneac*” (fără indicarea sursei). În microtoponimia din Banat înregistrăm câteva atestări ale lui *Boşneag*. Astfel, termenul a fost înregistrat de Ioniță, Gl. : 42 în structura toponimicului *Valea Boşneagului* (Moldova Veche – Caraş-Severin); pentru originea determinantului substantival, cercetătorul reşiţean trimite doar la „numele etnic (!) *boşneac* «bosniac». Totuși, nu este exclusă ipoteza provenienței determinantului din antrop. *Boşneag* (invocăm prezența acestui nume de familie în sistemul onomastic actual din Caraş-Severin, cf. DNFR I : 314). În forma *Boşneci* (*boşnéś*) „șes arabil” Şipet-Timiş (cf. DTB I : 117) și în aceeași localitate, notat de Crețu/Frătilă : 394, *boşnegi* desemnând o „pășune în marginea căreia trăiesc câteva familii de țigani”, termenul provine, evident, de la numele grupului *boşneci*, cu varianta *boşnegi* (sing. *boşneac/boşneag*).

Prezența termenului *Boşneagu* în Oltenia și Muntenia nu trebuie subestimată după cum arată dicționarele toponimice de proporții mari. Vom transcrie în cele ce urmează câteva exemple. Astfel, în Muntenia a fost înregistrat oiconimul *Boşneagu* (sat, com. Dorobanțu-Călărași), localitate numită și *Bosniacu*, nume care pornește de la antrop. *Boşneagu* (cf. DTRM 1 : 319). O situație relativ inversă o înregistrăm tot în Muntenia: vechea denumire *Boşneag* (sat, com. Ulmu-Ilfov) a fost înlocuită de numele actual al satului *Bosniacu* (< np. *Bosniac*, cf. *Bosnia*, vezi DTRM 1 : 319). În microtoponimie, *Boşneagu* este consemnat în jud. Dolj (măgură, s.c. Afumați) și în jud. Vâlcea (loc, fără alte amănunte), deopotrivă explicate etimologic de la np. *Boşneag(u)* (atestat deja la 1704; a se vedea DTRO 1 : 359). Etimologia lui *Boşneag* (de unde și topon. *Boşnegi*) indicată de Bogrea (1971 : 184) – substituția de sufix: *-eag* lui *-eac* (*Bosneac* = *Bosniac*) nu a fost acceptată de Iordan, Top. Rom.: 268 care trimite la sârb. *Bošnjak* «bosniac». Dicționarele toponimice, care înregistrează, la rândul lor, material din Oltenia și Muntenia, inclusiv pe cel atestat de Iordan (Top. Rom.: 268), evocă pentru etimologia toponimului *Boşneagu* numai np. *Boşneagu*.

6. Sunt semnalate proiecte de cercetare care au ca obiectiv studierea etnonimelor, având ca bază documentară texte românești din epoca veche și modernă. Analiza de față, prin forța împrejurărilor, limitată și parțială, arată că în afara textelor scrise, date lingvistice interesante și utile oferă și sursele dialectale.

Studiul mulțimii de etnonime pentru unul și același grup etnic, propus aici, evidențiază fapte semnificative ale procesului denominativ. Aceste denominații nu sunt niște „entități” independente, și ele se află pe multiple dimensiuni în conexiune unele cu altele, formând un sistem complex de denumiri ale uneia și aceleiași comunități etnice. „Citite” într-un plan mai larg, ele lasă să transpară, pe de o parte, coeziunea

comunității și, pe de alta, individualizarea ei față de alte comunități, contactele și relațiile dinamice dintre diversele grupuri, în afara cărora problema etniei neputând fi înțeleasă adecvat.

Constatarea varietății și bogăției denumirilor românești pentru minoritățile etnice de la noi pledează în favoarea unor cercetări lexicologice monografice. În plan practic, dicționarele generale de limbă ar putea beneficia de rezultatele unor asemenea studii în ceea ce privește coerența și consecvența înregistrării și tratării lexicografice a fiecăreia dintre unitățile lexicale care denumesc un grup etnic, unități însoțite de „mărci de uzaj” referitoare la variația de registru stilistic sau la variația de stil funcțional. Considerăm că doar înregistrarea lexicografică a mulțimii de etnonime, conform unor criterii stabile, poate oferi o bază atât pentru un dicționar deonomastic al limbii române, cât și pentru un tablou exact și complet al denumirilor românești pentru diversele grupuri etnice.

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALRR-Ban. III = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Banat*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, III, Editura Academiei Române, București, 1998.
- Arvinte 2006 = Vasile Arvinte, *Denumiri pentru limbile Romaniei de sud-est*, în *Studii de istorie a limbii române*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 187-204.
- Bogrea 1971 = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Cu o prefață de acad. Constantin Daicoviciu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, Cluj, Editura Dacia.
- CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, [1926-1931]
- CDER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimologico rumano*, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958-1966.
- Cohuț/Vulpe 1973 = Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier” I. Texte și sintaxă*, București, Editura Academiei Române.
- Coșeriu 2002 = Eugeniu Coșeriu, *Limba și politică în Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*. Volum îngrijit de Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Trinitas, p. 17-40.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913-1948.
- DEL² = *L'etimologico minore. Deli dizionario etimologico della lingua italiana*, di Manlio Cortelazzo e Paolo Zolli. Edizione minore a cura di Manlio Cortelazzo e Michele A. Cortelazzo, Bologna, Zanichelli, 2004.
- Devoto/Oli, D. = Giacomo Devoto e Gian Carlo Oli, *Il dizionario della lingua italiana*, Firenze, Casa Editrice Felice Le Monnier, 1995.

- DEX = Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche (coord.): *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București, Editura Academiei Române, 1975.
- DFNFR = *Dicționar de frecvență a numelor de familie din România (DFNFR)*, vol. 1, A-B, redactor responsabil: prof. univ. dr. Teodor Oancă, Craiova, Editura Universitaria, 2003.
- DGITT = Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007.
- DLI³ = *Dizionario della lingua italiana*, Francesco Sabatini, Vittorio Coletti (ed.), Milano, 2007.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, București, Editura Academiei Române, 1965-.
- DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei Române, 1958.
- DN³ = Florin Marcu, *Dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1978.
- DNFR = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- DOR = N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Române, 1963.
- Drăgan, P.E. = Iosif Constantin Drăgan, *Prin Europa*, Timișoara, Editura „Europa Nova”, 1997.
- DSB IV = *Dicționarul subdialectului bănățean*, vol. IV, (*Bacă – Buzunar*), Redactor: Maria Purdela-Sitaru, Tipografia Universității din Timișoara, 1988.
- DTB I; VI = Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Suflețel, *Dicționarul toponimic al Banatului*, vol. I: A-B; vol. VI: M-N, Tipografia Universității din Timișoara, 1984, 1989.
- DTRM = *Dicționarul toponimic al României. Muntenia (DTRM)*, vol. I A-B, sub redacția: prof. univ. dr. Nicolae Saramandu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- DTRO = *Dicționarul toponimic al României. Oltenia (DTRO)*, vol. 1 A-B. Sub redacția: prof. univ. dr. Gheorghe Bolocan, Editura Universitaria, Craiova, 1993.
- Gehl 1997 = Hans Gehl, *Deutsche Stadtsprachen in Provinzstädten Südosteuropas*, în „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik”, Beihefte 95.
- HEM = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și populare a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, 2, București, Editura Minerva, 1974.
- Ioniță, Gl. = Vasile Ioniță, *Glosar toponimic Caraș-Severin*, Reșița, 1972.
- Ioniță/Gehl 1993 = Vasile Ioniță/Hans Gehl, *Ethnographische deutsche Entlehnungen in der Banater rumänischen Mundarten*, în „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik” – Beihefte 2, Wiesbaden/Stuttgart, p. 158-199.
- Iordan, Top. Rom. = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei Române, 1963.

- Kottler 1984 = Peter Kottler, *Sprachliche Kennzeichnung der Banater Deutschen*, în *Schwäbisches Volksgut. Beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen*. Hans Gehl (Hrsg.), Temeswar, p. 226-263.
- Mailand, P.P. = Oszkár Mailand, *Poezii populare românești din Transilvania*, București, Editura Minerva, 1981.
- MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic (MDA)*, I-IV, redactori responsabili acad. Marius Sala și Ion Dănăilă, București, Editura „Univers Enciclopedic”, 2001-2003.
- Müller 1996 = B. Müller, *Bezeichnungen für die Sprachen, Sprechen und Länder der Romania*, în *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, II, Tübingen, p. 134-151.
- Neagoe 1984 = Victorela Neagoe, *Subdialectul bănățean*, în *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”.
- NȘDU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*. Ediție revăzută și adăugită de Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu și Victoria Zăstroiu. Ediția a II-a, București, Editura „Litera Internațional”, 2006.
- Oancă 1999 = Teodor Oancă, *Geografie antroponimică românească. Metodă și aplicații*, Craiova, Editura de Sud.
- Popescu 1960 = Magdalena Popescu, *Nume de locuitori derivate de la teme străine*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, București, Editura Academiei Române, 1960, p. 213-224.
- Purdela-Sitaru/Vasiluță: Maria Purdela-Sitaru, Livia Vasiluță, *Cercetări etimologice (Cu referire specială la împrumuturile de origine germană din limba română)*, București, Editura „Univers Enciclopedic”, 2002.
- Sala/Vintilă-Rădulescu 2001: Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile Europei*, București, Editura „Univers Enciclopedic”.
- SCRIBAN = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Edițiunea întâia, Iași, Institutul de arte grafice „Presa bună”, 1939.
- Stoica de Hațeg, Cr.Ban. = Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*. Studiu introductiv, glosar și indice de Damaschin Mioc, Ediția a doua revăzută, Timișoara, Editura Facla, 1981.
- Ursu 1962 = N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București.
- Tabouret-Keller 1997 = Andrée Tabouret-Keller (a cura di), *Le nom des langues. I. Les enjeux de la nomination des langues*, Louvain-la-Neuve, Peeters.
- TRDW¹ = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bukarest, Staatsdruckerei, 1903-1924.
- TRDW² = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Paul Miron, (Hrsg.) I-III, Wiesbaden, 1986-1989.
- WDL = Wolfgang Teuschl, *Wiener Dialekt Lexikon*, Purkersdorf/Wien, 1990.

**DENOMINATIONS DONNEES A CERTAINS GROUPES ETHNIQUES
MINORITAIRES DE ROUMANIE. NOTES SOCIOLINGUISTIQUES
(Résumé)**

L'objet de notre article est l'étude, dans une perspective sociolinguistique, de quelques dénominations roumaines de certains groupes minoritaires ethniques, établis sur le territoire de notre pays. Nous procédons à l'analyse des couples d'ethnonymes suivants : *boem* et *pem*, *friulan* et *furlan*, ainsi qu'à l'analyse des polytonymes *bosniac* et *boşneag*. Dans le but de clarifier certains aspects de « la vie du mot », nous avons été obligée de prendre en considération également la famille de chacune des unités lexicales en question, c'est-à-dire, les dérivés motionnels, les dérivés adjectivaux, souvent substantivaux et les dérivés adverbiaux. À l'aide des sources utilisées, nous avons pu apporter un matériel supplémentaire pour les mots et les sens, qui, dans les travaux lexicographiques roumains, sont faiblement attestés ou pour lesquels, il n'y a que des attestations nouvelles. Pour chacun des mots pris en considération, nous avons analysé la solution étymologique la plus appropriée, telle qu'elle résulte des recherches menées jusqu'à présent, et, là où cela s'imposait, nous avons corrigé la solution étymologique proposée déjà.

Pratiquement, les dictionnaires généraux de la langue peuvent en tirer profit, pour ce qui est de la cohérence et de la conséquence dans l'enregistrement et le traitement lexicographique de chacune des unités lexicales qui vont dénommer un certain groupe ethnique. Généralement, l'étude des dénominations roumaines multiples d'un seul et même groupe ethnique nous a offert le support pour la compréhension de certains éléments significatifs du processus dénommatif. Les dénominations établissent entre elles de multiples connexions, pour former un système complexe destiné à dénommer un seul et même groupe ethnique. Elles permettent, en même temps, d'entrevoir la cohésion de la communauté ainsi que son identité par rapport à d'autres communautés. Les problèmes de telle ou telle ethnie ne sauraient être saisis de manière adéquate, si l'on n'arrivait pas à comprendre les contacts et les relations dynamiques entre les divers groupes ethniques.